

Pau Vila i Dinarès
Semblança biogràfica

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Pau Vila i Dinarès

Semblança biogràfica

Conferència pronunciada davant el Ple per
JOAN VILÀ-VALENTÍ
el dia 13 de juny de 2005

BARCELONA
2006

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Vilà i Valentí, Joan

Pau Vila i Dinarès, semblança biogràfica

A la coberta: Institut d'Estudis Catalans, Secció de Filosofia i Ciències Socials

ISBN 84-7283-857-9

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials II. Títol

1. Vila, Pau, 1881-1980 2. Pedagogs — Catalunya — Biografia
929Vila, Pau

© Joan Vilà-Valentí

© 2006, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: setembre de 2006

Tiratge: 200 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Impress a gama, s. l.

Carrer d'Àristides Maillol, 9-11. 08028 Barcelona

ISBN: 84-7283-857-9

Dipòsit Legal: B. 38300-2006

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

En el transcurs de la seva llarga vida, que abastà fins als noranta-nou anys, Pau Vila i Dinarès constituí un extraordinari exemple d'esforç continu i de treball ben fet. Insistirem d'antuvi en la llargada del seu marc vital: nasqué a Sabadell el juny del 1881 i morí a Barcelona l'agost del 1980, quan s'acostava a un segle complet de vida. Com que, des de jove, mai no deixà d'interessar-se per determinats problemes i qüestions, com que mai no deixà de parlar i escriure sobre uns determinats fets, hem de subratllar, des dels primers mots d'aquesta semblança, que la seva activitat professional s'exercí, d'una manera o altra, però de forma realment contínua, malgrat les dificultats que sorgiren, durant gairebé vuitanta anys. Certament és ben veritat, com en algunes ocasions s'ha dit, que ens trobem davant d'una personalitat realment excepcional, que ens mostra una vida ben llarga i ben plena.

Potser amb una sola paraula podríem incloure tot el que Pau Vila fou a través de totes les seves activitats. En efecte, el nostre biografiat fou sempre, en circumstàncies ben diverses, un ensenyant. Ho fou, és clar, quan exercí de mestre durant gairebé una vintena d'anys. Ho fou quan a la Catalunya dels anys vint i trenta del segle passat exercí de professor de geografia, a un nivell d'ensenyament secundari i preuniversitari, o quan apareixia com a publicista en diverses publicacions periòdiques i en alguns diaris. Ho fou també en terres americanes, a Colòmbia i Veneçuela, quan els anys quaranta i cinquanta continuà les seves tasques de formador de mestres o geògrafs, per una banda, mentre ell mateix continuava essent un investigador en geografia, per l'altra. Ho fou així mateix els anys seixanta i setanta, quan havia tornat a Catalunya i seguí realitzant els seus treballs geogràfics i els explicava en conferències i publicacions.

Caldria dir tot seguit, per completar aquesta visió de conjunt que de la personalitat del nostre autor volem donar ara, que especialment en els anys de joventut i en el primer decenni d'activitat professional, Pau Vila fou un ensenyant en bona

part autodidacte. Volem dir que posseïa uns coneixements i una cultura que eren fruit sobretot d'unes lectures, probablement molt diverses i d'un valor força desigual, i d'unes experiències i pràctiques dutes a terme, que seguien desigs i criteris molt personals, però ben atent sempre a les circumstàncies socials i polítiques que l'envoltaren. Aquest interès en l'estudi i aquesta atenció contínua vers els fets que podien interessar-li constitueixen, sens dubte, una primera lliçó que hem de tenir sempre en compte.

Probablement ara, abans de referir-nos a cadascuna de les diverses etapes esmentades, és ja oportú avançar algunes altres característiques del tarannà de Pau Vila i sobre les quals tindrem ocasió d'insistir en diverses ocasions, més endavant. Abans ja ho hem apuntat, a l'inici d'aquest escrit, amb un parell de mots, «esforç» i «treball». És ben veritat que mostrà, al llarg de tota la seva vida, una activitat contínua i diversa, feta amb il·lusió i tenacitat, malgrat que sovint les circumstàncies no fossin gaire favorables i fins i tot, ben al contrari, clarament adverses. Però ell fou capaç sempre de mantenir les seves activitats a un bon nivell d'intensitat i de diversitat. Cal subratllar que aquesta continuïtat en el treball, malgrat les difícils circumstàncies que en ocasions podien presentar-se, constitueix una gran lliçó, que convé tenir sempre present.

Pau Vila era, al mateix temps, un bon comunicant, amb una expressió clara i viva, tant en l'expressió oral com en l'escrita. Aquests fets són ja ben evidents i públicament reconeguts en bona part del tercer decenni del segle passat i durant tot el quart, quan Pau Vila era conegut, llegit i escoltat atentament, amb viu interès a tot Catalunya, a través de les seves classes i conferències o dels seus llibres i articles, de vegades simplement per mitjà de petites reunions o de converses particulars amb ell tingudes. Amb raó són molts els que han parlat del «mestre» Vila.

Aquestes intenses i plurals activitats, que cal recordar que s'allargaren i es mantingueren durant quasi vuitanta anys, podem agrupar-les en quatre períodes o etapes, abans simplement apuntades, d'acord amb les tasques predominants exercides, el lloc i l'ambient on es realitzaven. En un primer període, que començà quan Pau Vila tenia una vintena d'anys, exercí fonamentalment de mestre d'escola i d'organitzador d'activitats escolars i d'ensenyança, individuals o col·lectives. Posteriorment, i després d'una fase d'especialització, que, a partir del 1919, sembla culminar entre el 1921 i el 1923 —podríem parlar respecte a aquests anys del «camí de Pau Vila cap a la geografia»— es convertí definitivament en un professor de geografia i en un investigador en aquesta matèria. Així s'inicià una segona etapa de la seva vida laboral. Llavors començà una època de plenitud, que visqué en estret contacte amb una activa i dinàmica societat catalana, durant el tercer i quart decennis del segle xx, i que durà prop d'una vintena d'anys, des de la fi del segon decenni fins a l'acabament de la Guerra Civil a les nostres terres, el gener del 1939.

El tercer període, vital i professional, és resultat de l'allunyament de Catalunya, fet motivat per un forçós exili polític, que donà com a resultat una llarga estada, durant més d'una vintena d'anys, en terres sud-americanes, concretament a Colòmbia i Veneçuela. De nou, Pau Vila mostrà la seva capacitat d'adaptació a nous ambients, ben diferents del propi, i la seva illusió i tenacitat en les tasques d'ensenyament i recerca en un sentit ampli i més concretament en el camp de la geografia. A Colòmbia visqué de l'any 1939 al 1947. Llavors passà a Veneçuela i durant una quinzena d'anys exercí de professor a l'Instituto Pedagógico de Caracas, com a formador de nous professors de geografia, mentre la seva tasca de recerca s'efectuava, és clar, sobre temes i aspectes ben diferents als que havien caracteritzat l'etapa anterior.

Tornà a Catalunya l'any 1961. Entrem en un quart període de la vida i les tasques del nostre autor. Trobà un país ben diferent al que havia conegut i estudiat anteriorment. Pau Vila, als vuitanta anys, s'interessà de nou per la seva terra i la seva gent, i respongué al repte dels nous temps amb l'esforç i el treball que sempre el caracteritzà. El país, especialment alguns sectors i entre els quals la ciutat de Barcelona, havia començat a reorganitzar-se després dels anys grisos i estancats de la postguerra. Hi havia una onada d'immigrants procedents de nombroses àrees de l'Estat espanyol i començaven a actuar uns determinats i nous factors econòmics. Durant gairebé una vintena d'anys —recordem que Pau Vila morí l'agost del 1980 i que fins uns mesos abans del seu traspàs continuava atent a certes qüestions—, seguí, amb l'interès de sempre, els canvis de tota mena que s'anaven produint, que afectaven aspectes poblacionals, socials, econòmics, culturals i fins i tot polítics. Canvis també en el camp de la geografia catalana: l'interès per aquesta disciplina s'havia mantingut a través d'unes poques persones i un parell d'institucions, des de la segona meitat del cinquè decenni; per altra banda, un fet ben notable es produí vint anys després, quan la geografia, a partir del 1966, començà a desenvolupar-se amb continuïtat dins de les aules universitàries. L'any 1972 sorgí la primera promoció de geògrafs formats en una universitat catalana. El nostre biografiat col·laborà amb alguns dels recents llicenciats en geografia durant el vuitè decenni, especialment en els treballs que preparà i publicà sobre la ciutat de Barcelona. Sóc testimoni de com Pau Vila s'alegrà i es reconfortà, respecte al present i al futur, amb aquestes noves generacions universitàries de geògrafs. Els qui el tractàvem i els qui tingueren la sort de treballar amb ell manifestàvem i manifestaren la qualitat del seu personal mestratge, caracteritzat encara per la vivacitat, la illusió i la tenacitat de sempre.

Ja que aquesta semblança s'efectua per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans, fet que agraeixo ben sincerament, no volem pas deixar d'assenyalar, en aquesta introducció al nostre treball, que Pau Vila ingressà com a membre numèric de l'Institut el novembre del 1968. Juntament amb ell entrà també un grup de

personalitats ben destacades de la cultura i la ciència catalanes, especialment en el camp de les disciplines socials. Es tractava d'un pedagog (Alexandre Galí) —que per cert havia tingut un notable paper en «la conversió» de Pau Vila a la geografia—, un filòsof (Eusebi Colomer), dos economistes (Joan Sardà i Ramon Trias i Fargas) i un jurista (Ramon Faus). Així començava, encara no fa quaranta anys, la que ara és la cinquena secció de l'Institut d'Estudis Catalans, la Secció de Filosofia i Ciències Socials.

PAU VILA, MESTRE D'ESCOLA I PEDAGOG

Com ja hem dit, durant gairebé una vintena d'anys, Pau Vila exercí de mestre d'escola. De la seva formació, al llarg de la infantesa i joventut, no en coneixem pas gaires detalls. Sembla que en ell influí, més que els estudis regulars, l'afany d'informar-se sobre fets del seu entorn social i cultural que l'interessaven vivament. Ens apareix ja clarament com un autodidacte, a través de nombroses observacions, converses i lectures, especialment de contínues i ben diverses lectures. «Llegia molt, llibres i revistes», ens diu Montserrat Albet. Cal fer, d'altra banda, una referència immediata a l'ambient social que l'envoltava, de gent obrera, ocupada moltes hores en la dura feina diària i amb escasses possibilitats per a obtenir una millora cultural. Una massa proletària sotmesa a unes ideologies diverses, en ocasions extremes, i no sempre escaients per a resoldre en aquells moments els autèntics problemes que realment existien.

El mateix Pau Vila es trobaria, és clar, sotmès a la forta influència d'aquest ambient. No era pas fàcil orientar-se adequadament entre idees parcials i contrastades, enmig de missatges extrems i cridaners, de vegades anarquitzants. Però en ell començà a aparèixer aviat un cert bon sentit, fruit d'unes observacions i unes reflexions que el conduïren cap a una adequada visió i comprensió de la realitat. Juntament amb aquest fet, Pau Vila mostrava ja clarament, en plena joventut, un afany de fer saber a la gent del seu voltant uns coneixements i unes orientacions. És important subratllar que, en aquests moments, estava ja sorgint l'ensenyant que ell ha estat sempre. Això l'obligava, en primer lloc, a completar les deficiències de la seva pròpia formació i, en segon lloc, a cercar la manera de comunicar el que ell volia transmetre. Aquests dos fets, dels quals en té, sens dubte, plena consciència, són una constant en la vida professional i, diríem potser, en tota la vida de Pau Vila. Ja tindrem diverses ocasions, al llarg d'aquest escrit, de tornar a insistir-hi.

Tenim notícies que de ben jove —no havia arribat encara als vint anys—, i aprofitant les seves nombroses relacions i amistats amb gent d'ateneus i centres obrers, ja feia classes nocturnes a diversos grups de treballadors. Mantenien també contactes amb mestres i responsables d'escoles per a obrers, com era el cas de l'a-

nomenada Escola Moderna, de Ferrer i Guàrdia. Sembla que el 1902, quan Pau Vila tenia vint-i-cinc anys, va iniciar el primer ensenyament regular i constant a un ateneu obrer, concretament el de Badalona. Més tard, apareix com a mestre a les escoles del Foment Martinenc i de l'anomenat Centro Republicano Democrático Federalista. Els mateixos noms de les escoles i els sectors on vivia i treballava durant aquests anys (el barri de Sant Martí, Badalona, Montgat) evocuen perfectament l'ambient social i fins i tot cultural i polític en el qual treballava.

L'any 1905 representà una data ben destacada en la vida professional del nostre biografiat. En efecte, Pau Vila veié arribat el moment d'exercir de mestre independent, d'acord amb les experiències fins llavors aconseguides. D'acord també, sens dubte, amb la seva personalitat. Ara actuarà, dins de les circumstàncies que l'envolten i les limitacions que existeixen, amb plena llibertat. Sembla que es va allunyant de certes actituds i persones, com és el cas de Ferrer i Guàrdia, que per una raó o altra havia comprovat que no eren del tot vàlides dins de les concepcions i els mètodes pedagògics que en ell predominaven en aquells moments. Utilitzo per primera vegada aquest mot de «pedagogia», tot advertint que en aquell moment Pau Vila no fa pas la impressió, en cap sentit, d'un teòric de la pedagogia sinó tot al contrari. És la constant aplicació i pràctica de determinats mètodes pedagògics el que pensa efectuar, d'acord amb el que ell ha après i comprovat fins aquell moment i d'acord també amb uns objectius concrets.

Llavors, creà, l'any 1905, la Fundació Horaciana d'Ensenyança, dita simplement Escola Horaciana. No és pas una decisió purament personal. Tots els autors que han tractat d'aquestes qüestions en aquests moments mostren que la decisió de Pau Vila respon a un afany de renovació de la pedagogia catalana que és representada per un bon nombre de mestres i pedagogs, entre els quals destaquen en aquells moments, o arribaran aviat a destacar, Joan Palau Vera, Joan Bardina i Alexandre Galí.

Amb una visió àmplia, aquesta «escola nova», aquesta «nova pedagogia», vol ésser activa i contrària a les actituds passives i memorístiques de l'escola tradicional. L'Escola Horaciana, que es mantingué, malgrat un bon nombre de dificultats, del 1905 al 1912, en constitueix un excel·lent i original exemple. Salvador Miralda, que en fou alumne, recorda algunes característiques d'aquesta escola: «ens plauria descriure les lliçons rebudes del mestre Vila, les excursions, les seves lectures, el tracte amb els deixebles [...], les lliçons de dibuix, de cant, de treballs manuals [...], de zoologia, de ciències naturals».

La vida professional de Pau Vila com a mestre d'escola continuà al llarg del segon decenni. Destacarem tan sols dos fets nous, de significat ben diferent, però sempre dins la línia d'activitats que ell havia escollit i exercit anteriorment. Un d'aquests fets respon, sens dubte, a un afany del nostre autor de millorar en la seva formació teòrica respecte a la pedagogia i a conèixer mètodes i nous objectius

quant a les activitats pedagògiques. Això el portà a acceptar, l'any 1912, una pensió de la Junta para Ampliación de Estudios —institució que assajarà, des de Madrid, una renovació de l'ensenyança i la recerca— per a efectuar estudis a Ginebra, a l'Escola de Ciències de l'Educació, dirigida per un destacat pedagog, Edouard Claparède. Després d'un parell de cursos d'estudis a Ginebra, ja de nou a Barcelona, dirigí durant uns mesos el centre escolar Nou Món d'Or, que havia fundat, feia poc, Joan Palau Vera. Diguem de passada que el pedagog que acabem d'anomenar començava a destacar per la seva bona formació i cultura, i que feia la impressió que seria un dels capdavanters més sòlids de la renovació pedagògica a Catalunya. El tornarem a esmentar més endavant, atès que curiosament Palau Vera ja mostrava, durant aquells anys, una clara inclinació cap als estudis geogràfics.

Un segon fet ben interessant, i bona mostra del caràcter viu i inquiet de Pau Vila, és que el 1914 acceptà la direcció del Gimnasio Moderno de Bogotà. Durant uns anys, fins al 1918, exercí aquest nou càrrec, ben lluny de les seves terres. Se subratlla de nou, d'aquesta manera, la capacitat d'organització i direcció de tasques pedagògiques que tenia, que s'havia mostrat ja en el cas de l'Escola Horaciana i que apareixerà, de nou, en diverses ocasions en el futur. Gustavo Santos, personalitat ben coneguda que havia estat alcalde de Bogotà, escrivia quan encara Pau Vila era a Bogotà, l'any 1918: «Es un hombre de acción [...], piensa en todo y piensa por todos [...], tiene, unido a esta actividad, una especie de fuerza motriz que comunica a quienes le rodean.» Manuel Fornaguera, que fou mestre al Gimnasio Moderno, sota la direcció del nostre biografiat, escrivia molts anys després, el 1971: «Veritablement aquest [Pau Vila] era l'home indicat per a dur a bon terme aquesta obra. El nostre exteixidor sabadellenc es trobava en el moment àlgid de maduresa i d'idealitat avalat per l'experiència assolida amb la seva Horaciana, el seu pas com a director del Nou Món d'Or i enriquït per un any que féu a la Institució d'en Claparède, a Suïssa. Era per a ell un engrescament el passar al Nou Món com a pioner de l'Escola Nova» (vegeu Societat Catalana de Geografia, 1975).

Ja a la darrerria del 1918, Pau Vila tornà a Barcelona. En els anys següents és coneguda i reconeguda la seva actuació com a mestre i professor i com a organitzador d'escoles i centres pedagògics. En aquest sentit tingué diversos càrrecs i responsabilitats, com el de secretari de l'Escola de Treball de la Mancomunitat de Catalunya. És ben sabut que la institució política que acabem d'esmentar impulsava, durant aquells anys, un notable desplegament en activitats culturals (creació de nous centres pedagògics i de biblioteques, per exemple), fet realment decisiu per a la societat catalana. El 1920, el nostre autor fou nomenat professor en els Estudis Normals de la Mancomunitat. Cal subratllar que Pau Vila no actuava llavors com un mestre d'infants i joves, sinó que exercia en un nivell pedagògic secundari i fins a cert punt preuniversitari. D'altra banda, cal assenyalar tot seguit que sovint apareixia en aquells moments com a professor d'una determina-

da matèria, precisament la geografia humana. Així, doncs, el nostre autor mostrava ja llavors una manifesta inclinació cap a l'ensenyança, precisament i exclusiva, de la geografia.

EL CAMÍ DE PAU VILA CAP A LA GEOGRAFIA

Cal observar immediatament que Pau Vila seguia essent un educador i un pedagog, com durant tot el període anterior de la seva vida professional, però a partir d'ara anirà apareixent, cada vegada més, com un professor amb una clara i completa dedicació a la geografia. Val la pena presentar i comentar breument el que en podem dir el camí que el nostre biografat seguí cap a la geografia. A aquesta qüestió varem dedicar un article, poc després de la mort de Pau Vila, que ara resumirem breument (vegeu Vilà-Valentí, 1981).

Sembla que podem trobar uns antecedents a aquest canvi envers la geografia durant la seva llarga etapa com a mestre. Ja per la importància que concedí a les excursions, és a dir, a recórrer i conèixer la nostra terra, hi podem veure, sens dubte, una inclinació cap a les observacions i explicacions geogràfiques, tant respecte a fets físics (el relleu sobretot) com especialment als fets humans (població i poblament, pobles i ciutats, activitats econòmiques, camins i comunicacions). Així mateix, la utilització de mapes i algunes lectures —especialment quan utilitzava textos del geògraf francès Élisée Reclus— mostraven el seu interès vers mètodes i concepcions que corresponien, sens dubte, a la geografia. L'estada a Ginebra li permeté conèixer diverses obres de l'escola geogràfica francesa, en aquells moments molt destacada dins de la nova geografia contemporània. Un geògraf que, segons sembla, li cridà llavors especialment l'atenció fou Jean Brunhes, autor d'una obra (*La géographie humaine*, primera edició, 1910) que assenyalava nous objectius dins del ràpid i ric desenvolupament de la geografia francesa. Un petit llibre que Pau Vila publicà l'any 1915 (*Geografia física y astronómica*), encara que concebut com un manual elemental i força tradicional, no deixava d'ésser una publicació dedicada precisament a la matèria geogràfica. Diversos escrits referents a les seves estades a Ginebra —propera als Alps— i a Colòmbia —amb nous i sorprenents paisatges— mostraven una certa inclinació del nostre autor cap a la contemplació, observació i un cert inici d'anàlisi de fets de caràcter geogràfic. Especialment hi ha una afirmació del mateix Pau Vila, referent a la seva primera navegació pel riu Magdalena, l'any 1915, durant l'estada a Colòmbia, ben clara: «Aquell viatge va ser realment ben interessant i crec que *va despertar el geògraf que jo portava dintre*» (la cursiva és nostra; vegeu Rovira, 1989, p. 72; Foghin, 2004, p. 25). A més, cal recordar que ell havia utilitzat sovint les informacions i observacions geogràfiques, a través de lectures, pràctiques i excursions, com uns mitjans pedagògics ben útils i adequats al tipus d'ensenyament que efectuava.

No sabem pas amb exactitud quines foren les raons que motivaren que Pau Vila decidís, durant els anys 1919 i 1920, dedicar-se de manera definitiva a l'ensenyança precisament de la geografia. Cal afegir immediatament que no es tractava tan sols d'utilitzar-la com un instrument pedagògic sinó també de dedicar-se plenament a l'estudi i a la recerca dels fets geogràfics i, poc després, a la publicació de les primeres observacions i dels primers treballs efectuats en aquest sentit. El pedagog Alexandre Galí, abans esmentat, evocava quinze anys després, la singular situació d'interès per la geografia que hi havia a Catalunya en aquells moments: «en tornar d'Amèrica, una sèrie de circumstàncies, entre elles la mort d'en Palau Vera, decanten definitivament Pau Vila a la geografia, fins al punt de renunciar a tota activitat científica en el camp de la pedagogia on havia treballat i lluitat fins llavors» (vegeu Societat Catalana de Geografia, 1975).

La malaurada desaparició de Palau Vera, en el començ de l'any 1919, deixà, sens dubte, un considerable buit en el camp de la pedagogia catalana i, fins i tot, precisament en la utilització de la disciplina geogràfica com a eina pedagògica. Tot fa pensar que Pau Vila coneixia perfectament aquesta situació i que ell mateix per inclinació pròpia o fins i tot per desigs o consells que pogués rebre es plantejaria aquest problema. Sembla que el mateix Alexandre Galí hi intervingué personalment. Montserrat Albet, unida familiarment amb el nostre biografiat, ho ha expressat així en un breu, però dens i suggerent, treball: «Alexandre Galí, que influí decisivament en l'orientació de Pau Vila cap a la geografia, en morir Palau Vera, va dir a Vila: vós, hauríeu de dedicar-vos a la geografia». Josep Iglésies atribueix a Alexandre Galí una afirmació un xic diferent, però exactament amb el mateix significat i fins i tot, en definitiva, amb els mateixos termes: «no tenim geografia a Catalunya; dediqueu-vos-hi» (vegeu Societat Catalana de Geografia, 1975 i Iglésies, 1981).

Sigui com sigui, els fets de la clara inclinació del mestre Vila cap a la geografia es produïren ràpidament i contínua: l'any 1920 fou nomenat, com ja hem esmentat, professor de geografia humana en els Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya; l'any següent féu una estada d'un trimestre a l'Institut de Geografia Alpina, dirigit per Raoul Blanchard, i tot seguit féu conferències i cursos, i efectuà breus publicacions sobre qüestions geogràfiques; des del 1923 inicià un treball de recerca de caràcter comarcal, a la Cerdanya, que culminarà amb un llibre, publicat tres anys després, que mostra ja la notable maduresa aconseguida en l'anàlisi i en l'expressió dels seus treballs geogràfics. Pau Vila es convertí, al llarg del tercer decenni, en el veritable iniciador i capdavanter a Catalunya de la geografia contemporània, mentre es mantenia un interès per la nostra disciplina entre mestres i pedagogs (Pere Blasi, Miquel Santaló, per esmentar els autors més destacats i significatius) o apareixia aquesta inclinació envers la geografia entre alguns autors concrets de formació ben diversa (excursionistes, naturalistes, escriptors), com és

el cas de Josep Iglésies. Però entre tots ells, sens dubte, el mestre indiscutible, ja en la segona meitat del decenni esmentat, era Pau Vila.

UNA VINTENA D'ANYS D'ESTUDIS GEOGRÀFICS A CATALUNYA

La producció geogràfica del nostre autor, que durà seixanta anys, presenta una primera etapa, diguem del 1920 al 1939, a Catalunya, dedicat per complet a la geografia del nostre país. Es manifesta com a professor, conferenciant, investigador i publicista en geografia. Ens sembla que convé destacar, entre les seves ben nombroses i ben diverses activitats, tres fets ben significatius: les relacions amb Raoul Blanchard, geògraf que ja hem tingut ocasió d'esmentar; les publicacions sobre la Cerdanya i el conjunt de Catalunya; o la presidència efectiva que tingué de la ponència sobre la divisió territorial del nostre país, ja en el quart decenni del segle passat.

Les relacions amb Raoul Blanchard, professor universitari, un dels millors representants en aquell moment de l'escola geogràfica francesa, a qui conegué com hem dit amb motiu de l'estada del nostre biografiat a Grenoble, representà una estreta vinculació a un dels grups més destacats de la geografia contemporània d'aquells anys. A més, Blanchard coneixia a fons diversos sectors geogràfics, entre els quals els Alps, la qual cosa permetia fructuoses comparances i disposar de nous mètodes i objectius respecte a l'anàlisi de les terres i la població catalanes. Aquestes relacions, mantingudes del 1922 al 1925, donaren lloc a diverses conferències de Raoul Blanchard i especialment un cicle, ben escaient i fecund, al Centre Excursionista de Catalunya, que permeté una comparança entre les característiques geogràfiques de la gran serralada alpina i del nostre Pirineu (vegeu les obres amb llistes bibliogràfiques, al final d'aquesta semblança; aquesta observació és vàlida per a totes les obres de Pau Vila que anirem assenyalant concretament al llarg d'aquesta publicació; per altra banda, teniu una llista completa de totes les publicacions del nostre autor, llibres i articles, en el treball *Bibliografia de Pau Vila*, de Montserrat Galera, 1975, i consulteu també l'article bibliogràfic de Lluís Casassas, 1981).

L'obra *La Cerdanya*, publicada l'any 1926, representà que Pau Vila havia assolit ja una certa maduresa en la seva formació geogràfica. Una formació que, com hem vist, responia a converses, orientacions, classes i lectures diverses, no pas a uns cursos continus i regulars. Per això els dos primers capítols del llibre, de fisiografia o geografia física, foren redactats —encara que posteriorment foren refets i ben assimilats en el conjunt de l'obra pel nostre autor— per un geògraf i geòleg francès, Marcel Chevalier, que llavors vivia a Catalunya. El nostre autor havia efectuat un adequat i bon treball de camp i havia aconseguit i mantingut nombroses dades i entrevistes fins a arribar a un bon coneixement de la comarca i dels

seus habitants. Per altra banda, ell mostrava ja clarament, com succeirà en totes les seves publicacions futures, una capacitat especial per a assolir una visió geogràfica profunda i singular de cada cas, en aquesta ocasió les terres cerdanes i els treballs de llurs habitants.

Pau Vila veié ben clar, des del primer moment, que es tractava «d'un nou gènere d'estudis a Catalunya [...] guiats sobretot pels moderns corrents geogràfics de l'escola francesa, orientada pel malaguanyat P. Vidal de la Blache». El mestre i pedagog que ha estat i és apareix clarament quan, en contrast «amb l'àrida visió escolar que hom té de la geografia», vol efectuar una presentació i una descripció diversa i viva, i vol « cercar connexions que pugui haver-hi entre els fenòmens naturals i els fets humans que s'hi manifesten ». Ja en conferències i escrits —vegeu, per exemple, l'article sobre «Els corrents moderns de la geografia», *Butlletí dels Mestres*, en col·laboració amb el geòleg Jaume Marcet, gener del 1922— ens havia assenyalat, des dels primers anys del tercer decenni, les novetats que presentava la nostra disciplina en efectuar l'estudi d'un país dins del que ell mateix en diu «el concepte modern».

I encara, en el pròleg de *La Cerdanya* sorgeix, com un dels objectius del llibre, una nova i inesperada finalitat de l'obra empresa: l'obra, en efecte, no sols representava un treball que volia tenir un cert caràcter científic sinó que, al mateix temps, constituïa «una tasca [...] de civisme». Sorgeix en Pau Vila, com l'ensenyant que sempre volgué ésser, l'educador que fou i era en aquells moments en les seves terres catalanes, com més tard ho serà en terres llunyanes, en dos països sud-americans.

Un tercer aspecte de Pau Vila que voldríem molt breument assenyalar i analitzar és el seu important, probablement podríem dir decisiu, paper en la Ponència per a l'Estudi de la Divisió Territorial de Catalunya, constituïda durant la República, l'any 1932. Dels nou membres de la Ponència, quatre eren geògrafs (Pere Blasi, Josep Iglésies, Miquel Santaló i Pau Vila); els altres eren mestres o pedagogs o bé historiadors. Es tractava de gent coneixedora del país, en el present i en el passat, i procedent de diverses contrades catalanes. Pau Vila actuà com a president efectiu —la presidència oficial corresponia, és clar, al conseller Ventura Gassol— i Josep Iglésies com a secretari. Com és ben sabut, els decrets sobre la divisió territorial de Catalunya en comarques i vegueries tardaren uns anys a aparèixer —la tasca fou ben llarga i no sempre fou possible fer-la amb continuïtat— i, finalment, foren publicats l'agost i el desembre del 1936.

Sols voldríem assenyalar en l'ocasió present que Pau Vila fou decisiu en l'orientació global del treball de la Ponència esmentada i que participà personalment en tota la tasca efectuada: entrevistes, enquestes, recollida de dades, definició de comarques i vegueries, confecció de mapes i escrits corresponents. El nostre autor, sense potser adonar-se'n gaire, estava realitzant una nova manera de fer geo-

grafia, una modalitat que consistia en uns estudis i anàlisis que no representaven tan sols realitzar unes observacions i connexions i arribar a unes conclusions. Aquestes, en efecte, eren aplicables a la solució de determinats i concrets problemes que respecte al territori podien presentar-se. Aquells mateixos anys, un grup de geògrafs anglesos, dirigits per un especialista ben conegut, Dudley Stamp, es dedicaven a resoldre uns problemes semblants referents a un millor tractament i a una millor organització del territori. Aquells geògrafs parlaven d'una *applied geography*, d'una «geografia aplicada». Així s'iniciava un nou objectiu de la geografia contemporània, que ara, setanta o vuitanta anys després, s'ha convertit sovint en una tasca professional ben definida.

Tots aquests fets determinaren un bon coneixement per part de la població catalana d'aquesta nova geografia i dels autors que començaven a utilitzar-la i a ensenyar-la, com és el cas de Pau Vila. Com a publicació, destacarem una valuosa obra de divulgació, sense aparell científic, formada per nou breus volums dedicats a l'estudi geogràfic del nostre país (*Resum de geografia de Catalunya*), publicats a la molt coneguda col·lecció popular «Barcino», que veieren la llum entre el 1928 i el 1935 (del número 43 al 116 de la col·lecció esmentada).

Però, a més, convé repetir-ho, el nostre biografiat era ben conegut per les seves classes, cicles i conferències, per una banda, i per les seves publicacions en revistes i fins i tot en diaris, per una altra, com és el cas, per exemple, dels articles publicats a *La Publicitat*. Ell s'adonava perfectament del buit que podia haver-hi, en el camp de l'ensenyança, d'una correcta presentació de la nostra disciplina, en especial en els estudis secundaris i molt especialment en els universitaris. Fou Pau Vila qui, de la mateixa manera que llavors feia Eduard Fontserè, havia reclamat, en diverses ocasions, la necessitat que es reflectís a la Universitat de Barcelona l'ensenyament d'una geografia moderna, que fos al dia i al corrent de treballs de geògrafs capdavanters i vàlida per a ésser aplicada a Catalunya. En el mateix sentit i amb l'objectiu que la nostra disciplina fos tractada i coneguda adequadament, ell fou l'iniciador l'any 1935, juntament amb un grup de persones vivament interessades per aquest assumpte, de la Societat Catalana de Geografia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

Voldríem subratllar encara, per acabar la nostra breu exposició sobre les línies fonamentals d'aquesta primera vintena d'anys, que el nostre biografiat presentava, quant a les seves activitats en el camp de la geografia, tres aspectes i actituds respecte al seu treball. En primer lloc, si és cert que arriba a aconseguir un bon i dens coneixement respecte al nostre país és gràcies a dedicar hores i hores a recórrer-lo, sempre amb curiositat i amb delit i deler de conèixer. Els viatges i excursions per tots els racons, comarques, pobles i ciutats de Catalunya es van succeir. Això manté obert l'esperit a completar contínuament els nostres coneixements geogràfics i a captar recents i noves evolucions. No cal pas insistir, per altra ban-

da, en el dinamisme que s'ha manifestat a Catalunya, al llarg del segle xx i en temps de pau, malauradament amb certes discontinuïtats, en el camp i molt especialment en les àrees urbanes.

En segon lloc, Pau Vila en l'aspecte professional seguí essent un professor, en aquest cas durant aquesta vintena d'anys, fonamentalment com a professor de geografia. Encara més en concret, de geografia de Catalunya. Destacaven de nou les seves excel·lents qualitats respecte a l'ensenyança. Ens ho recordava, molts anys després, Agustí Lledós, que fou alumne de Pau Vila a l'Escola Normal de la Generalitat, creada ja durant el primer any de la República i de la qual fou nomenat professor el nostre biografiat l'any 1932: «Pau Vila despertà tot seguit la nostra admiració de deixebles. Han passat quaranta anys i algú de nosaltres recorda encara el primer contacte amb el mestre [...]. Viatger i excursionista infatigable, com correspon a qui investiga els fets geogràfics en un ampli context de realitats vives [...], aquell entusiasme extraordinari que posa en tota la seva tasca [...], la seva lliçó de fe en l'obra que hom du a terme [...], el seu exemple de lleialtat i fidelitat al país, a desgrat de tot» (vegeu Societat Catalana de Geografia, 1975).

Caldria afegir que l'obra del nostre biografiat fou ben coneguda no pas sols pels seus deixebles sinó també per una part important de la població catalana. N'és una mostra que quan, durant la Guerra Civil, el Comissariat de Propaganda de la Generalitat decidí publicar una obra que evoqués els combatents, el país i la gent pels quals ells estaven lluitant i fou precisament Pau Vila l'autor escollit (*La fesomia geogràfica de Catalunya*, 1937). Quaranta anys després, en els moments de la transició política a Espanya, aquest opuscle fou significativament publicat de nou, tot recordant-ne l'indubtable valor polític i social.

Acabem d'esmentar la Guerra Civil, que per a Catalunya acabà en ocupar Barcelona les tropes dites «nacionals», a la fi del gener del 1939. Llavors Pau Vila, com tants d'altres, es veié obligat a abandonar el país i convertir-se en exiliat polític. Les seves tasques continuaran, durant una vintena d'anys aproximadament, en dos països llunyans d'Amèrica del Sud.

UNA ALTRA VINTENA D'ANYS D'ESTUDIS GEOGRÀFICS, PERÒ ARA A COLÒMBIA I VENEÇUELA

Ja en territori francès, Pau Vila obtingué aviat l'oferiment d'anar a Colòmbia. Fou decisiu en aquest fet l'oferta d'Eduardo Santos, una personalitat colombiana molt destacada, que llavors era president de la República de Colòmbia. Foghin ens recorda la seva arribada a Colòmbia per segona vegada: «Vila fue recibido cordialmente por los amigos de su primera estancia en Bogotá [...], a la vez que por antiguos amigos del Gimnasio Moderno. Todos le estimaban como un pedagogo que había colaborado con éxito [...] a hacer de este centro de enseñanza una institución docente de primera categoría». Ara seria el moment d'afegir a la citació

de Gustavo Santos feta anteriorment, sobre la seva primera estada a Colòmbia, unes paraules abans no indicades que mostren, potser un xic ditiràmbicament, el profund impacte que Pau Vila havia produït en la societat colombiana de l'època: «es [Pau Vila] un hombre de acción que a nuestros temperamentos apáticos deja una impresión, más que de admiración, de desconcierto».

L'estada a Colòmbia durà gairebé set anys (1939-1946). El mateix Pau Vila em comentà, en una ocasió, la sorpresa que donà als colombians quan els advertí que ell hi anava no pas com a mestre i pedagog —alludint, és clar, a la seva anterior etapa colombiana, feia una vintena d'anys— sinó com a professor i investigador en geografia. En efecte, el que explicà fou geografia general i geografia de diversos països, especialment europeus, a l'Escuela Normal Superior i a l'Instituto Pedagógico Nacional. Pau Vila ens donà, de nou, una lliçó de la seva capacitat de reacció davant noves dificultats i circumstàncies, i s'adaptà a inèdites característiques socials i culturals, per a ell, i adquirí ràpidament un bon coneixement geogràfic d'un país tan diferent de la seva Catalunya, tant des d'un punt de vista físic com històric i humà.

Ben aviat es convertí en un excel·lent professor de geografia colombiana, fet que es reflectí també en una publicació sobre *Regiones naturales de Colombia*, l'any 1944, i molt especialment en el llibre *Nueva geografía de Colombia*, que veié la llum l'any següent. Llavors li succeí el mateix fet que posteriorment es repetirà a Veneçuela: Pau Vila es converteix en una fita important en l'estudi geogràfic, en aquest cas, de Colòmbia, paper que havia representat com a iniciador, a començament del segle XIX, el geògraf colombià Francisco José de Caldas i molt més tard, l'any 1901, F. J. Vergara y Velasco amb el seu llibre *Nueva geografía de Colombia*, títol que curiosament repetirà el nostre biografiat. Montserrat Albet ens conta que Eduardo Santos va dir a Pau Vila, respecte a la seva obra sobre Colòmbia, abans esmentada: «Usted es responsable de haberme hecho pasar toda una noche en blanco [...]. Sí, me cogí su libro y lo apuré hasta que salió el sol.»

Virginia Gutiérrez de Pinedo ens descriu l'impacte que Pau Vila li produí com a professor de geografia de Colòmbia, en els seus estudis a l'Escuela Normal Superior: «Fue Pablo Vila quien nos enseñó la geografía de Colombia [...]. Pablo Vila nos cambió la visión patria [...]. Él rompió los moldes de la pedagogía geográfica en el país. Nos permitió ver el juego recíproco del hombre con su medio y cobró sentido lógico la geografía económica. Por primera vez fuimos con él mismo a estudiar la geografía en el medio ambiente natural [...]. Un extranjero nos había descubierto la patria y, con el conocimiento, un amor racional.»

El mes de novembre del 1946 Pau Vila abandonà Bogotà i passà a viure i exercir a Caracas, on havia estat nomenat cap del Departament de Geografia i Història de l'Instituto Pedagógico Nacional. Durant catorze anys (1947-1960) el nostre

autor treballà intensament com a professor i investigador en geografia. Constitueix, sens dubte, l'època de plenitud en les seves tasques educatives i de recerca.

En primer lloc, a partir dels seus estudis i treballs a Colòmbia, més els que realitzarà a Veneçuela, Pau Vila assoleix un directe i profund coneixement d'aquelles terres sud-americanes, tan riques en diversitat i en característiques geogràfiques, sovint expressades amb una grandiositat espectacular: els Andes, les valls del Magdalena i el Cauca, els *llanos*, la costa del Carib, la vall de l'Orinoco, les muntanyes meridionals. En segon lloc, aconsegueix una maduresa geogràfica ben notable, tant en fets físics com humans, resultat dels originals ambients naturals i dels contrastats trets antròpics —del passat i del present— amb el que ell es troba. A més, a Veneçuela, Pau Vila aconseguí l'ajut de nombrosos especialistes en les diverses matèries que podien interessar-li (geòlegs, historiadors, antropòlegs), fet que ja havia iniciat a Colòmbia, on comptà, per exemple, amb diversos especialistes també exiliats polítics (el geòleg Royo Gómez i el botànic català Josep Cuatrecasas, posem per cas). Es despertaren en ell la curiositat per fets insospitats fins llavors, com pot ésser la inclinació vers l'estudi de cultures indígenes, amb el precedent a Colòmbia de l'interès que ja havia mostrat per la cultura dita «de sant Agustí».

Un resultat del seu treball pedagògic i de recerca, especialment efectuat quan era professor del ja esmentat Institut Pedagógico Nacional, fou que Pau Vila aconseguí a Veneçuela la formació d'una veritable escola geogràfica. En són exemples destacats, entre d'altres, Felipe Bezara, Antonio Luis Cárdenas, Rubén Carpio, Isbelia Sequera, Ramón Tovar i Orlando Venturini. Dos d'ells (F. Bezara i R. Carpio) m'havien expressat personalment diverses vegades i amb tot entusiasme el viu record que tenien de llur mestre, quan preparàvem el llibre *Geografía de América Latina*, que la UNESCO publicà l'any 1975 i, en segona edició, el 1982.

El seu fill, Marc Aureli Vila, ens recorda amb tota claredat els objectius principals que el nostre autor perseguí durant la seva llarga estada a Veneçuela: «Pau Vila es proposà dues finalitats que per a ell varen ésser les constants, es trobés on es trobés: col·laborar en la formació geogràfica dels professors de segon ensenyament», amb aquesta finalitat fou cridat pel Ministeri d'Educació, «i preparar una geografia del país. Va assolir els dos objectius i els sobrepasà en bona mesura».

El primer objectiu, com ja hem indicat, fou aconseguit plenament. Els més destacats dels seus nombrosos deixebles no sols actuaren com a professors en els estudis secundaris sinó que també ingressaren i acabaren llur formació a nivells universitaris i alguns excel·liren en la recerca geogràfica. Respecte al segon objectiu, l'entusiasme, la tenacitat i el desig d'assolir una obra col·lectiva ben feta per part del nostre biografiat motivaren que s'arribessin a publicar dos volums d'una excel·lent *Geografía de Venezuela*. El primer (*El territorio nacional y su ambiente físico*), veié la llum l'any 1960, encara que pràcticament s'havia acabat cinc o sis

anys abans. El segon volum (*El paisaje natural y el paisaje humanizado*), fou publicat el 1965, quan Pau Vila havia ja retornat a Catalunya, però seguia mantenint contactes directes i regulars amb el grup de col·laboradors, entre els quals destacava Rubén Carpio. Malauradament, una colla de factors adversos no permeteren realitzar el tercer volum que s'hauria dedicat especialment a l'estudi de l'evolució econòmica en el país veneçolà.

D'aquesta manera, com en el cas de Colòmbia, la publicació de Pau Vila es convertia en una fita molt important en l'estudi geogràfic de Veneçuela. Un estudi que presentava com precedent, ja molt llunyà, els valuosos treballs de l'italià Agustín Codazzi, que comptava amb la publicació d'una obra geogràfica sobre el conjunt del país veneçolà, que veié la llum en el començ del cinquè decenni del segle XIX.

L'any 1960 el nostre biografiat fou jubilat i el mes de setembre deixà el seu càrrec —que havia mantingut durant catorze anys— de cap del Departament de Geografia i Història de l'Instituto Pedagógico Nacional. Llavors tornà a Barcelona. El professor Rubén Carpio expressà en poques paraules l'extraordinària tasca que Pau Vila havia efectuat a Veneçuela en un homenatge que li dedicà el departament esmentat: «De todos los geógrafos que han visitado nuestra tierra o que han vivido en ella, ninguno logró formar escuela como este sabio catalán. Su labor de formación de cuadros, su continua difusión de los estudios geográficos ante sus alumnos y en revistas culturales y científicas constituyen el mérito principal de don Pablo Vila. Cuando la geografía era entre nosotros una mera descripción de accidentes naturales y humanos, él introdujo el conocimiento científico de esta disciplina, con los basamentos de observación, interpretación y análisis que conforman su concepción moderna.» Sergio Foghin ho expressà molt breument, uns anys després, en el mateix títol d'una publicació que ell té sobre el nostre biografiat: Pau Vila representa «un hito fundamental en el estudio de la geografía venezolana» (vegeu Foghin, 1991).

Aquell any Pau Vila, com hem dit, abandonà Veneçuela, però no deixà pas el seu interès ni tampoc la publicació de diversos treballs geogràfics, alguns ben dignes d'ésser destacats, respecte a aquell país. El seu fill Marc Aureli Vila, que també passà un bon nombre d'anys a Veneçuela, ambdós dedicats a la geografia, ho ha subratllat expressament: «A partir de 1961 Pau Vila solia viure bona part de l'any a Catalunya i l'altra part, la que correspon a l'hivern de casa nostra, a Veneçuela. L'anar i venir de Catalunya a Veneçuela, entre 1961 i 1978, fou per a l'octogenari i nonagenari Pau Vila, un constant tractament de rejuveniment. A ambdues terres, o a ambdues pàtries, hi tenia feina a fer i excel·lents amics.» Preparem-nos, doncs, per parlar encara dels treballs i les tasques de Pau Vila. Ens ve al cap, amb tota força, la sentència de Montserrat Albet, escrita en els primers anys del vuitè decenni del segle passat, quan encara ell era viu: «La vellesa ha estat

definida així: manca de curiositat. A més del seu excepcional vigor físic, Pau Vila no és vell per la seva permanent curiositat.» De nou, una nova lliçó professional i vital que ens ha llegat el nostre biografiat.

GAIREBÉ UNA ALTRA VINTENA D'ANYS: DE NOU, A CATALUNYA

L'any 1961 Pau Vila s'instal·là definitivament a Barcelona. La ciutat havia canviat força, en comparança de quan ell l'abandonà, feia ja més d'una vintena d'anys. Després d'una època ben grisa —tot el cinquè decenni i bona part del sisè—, la ciutat creixia de nou, especialment en funció d'un acusat corrent immigratori, procedent de diversos sectors espanyols, especialment de les terres meridionals. Apuntem diversos canvis i moviments —socials, econòmics i fins i tot polítics— que mostraren l'aparició d'un nou ambient, en bona part a càrrec d'una nova generació.

El nostre biografiat s'hi adaptà perfectament. Com sempre, en el mateix any que arriba als vuitanta, mostra encara una extraordinària capacitat d'ajustament a noves circumstàncies i la possibilitat, d'una manera o altra, de portar a terme una eficaç acció i una contínua tasca personal i professional. Entrà en contacte immediat amb vells i fidels amics i també, d'una manera ben natural i espontània, amb la gent jove. En el camp de la geografia, va mantenir relacions amb els escassos grups de geògrafs existents (el que mantenien Lluís Solé i Sabarís i Salvador Llobet en el Consell Superior d'Investigacions Científiques, des de mitjan cinquè decenni; la Societat Catalana de Geografia, que Josep Iglésies havia reviscolat, malgrat nombroses dificultats, des dels anys 1947-1948) i els ofereix la seva valuosa col·laboració, que en bona part representava encara un veritable mestratge. I cal afegir una lliçó de continuïtat i d'illusió, segons el que hem anat dient al llarg d'aquesta semblança.

En el sentit indicat, convé destacar el consell de redacció de la *Geografia de Catalunya*, dirigida precisament per Lluís Solé i Sabarís, que començà a publicar-se en fascicles l'any 1958 i que arribà a tenir tres volums. Eren vocals de l'esmentat consell autors de la generació formada amb anterioritat a la Guerra Civil (Solé, Iglésies, Llobet), i jo penso que hi representava més o menys —m'han de perdonar la citació pròpia— la nova generació. Ja que alludim a conjunts poblacionals, avancem ara, per parlar-ne més extensament tot seguit, que en aquells moments s'estava ja preparant una novíssima generació —nascuda amb posterioritat a la Guerra Civil—, i que podrà rebre una formació universitària a partir del setè decenni i al començ del vuitè. Tornant a les relacions del nostre autor amb la *Geografia de Catalunya*, direm que, poc després d'arribar a Barcelona, Pau Vila fou invitat a formar part de l'esmentat consell de redacció i, a més, col·laborà en el capítol referent a la Cerdanya (vol. II, 1968, p. 211-230), i prepararà amb cura un am-

pli estudi sobre la Barcelona d'aquells moments que li permeté redactar quatre extensos i molt interessants capítols sobre el Barcelonès i Barcelona ciutat, el quart en col·laboració amb Lluís Casassas (vol. III, 1974, p. 497-640).

Per altra banda, cal assenyalar que, a partir de mitjan setè decenni, apareix un actiu grup de geògrafs, força reduït durant uns anys, a la Universitat de Barcelona: s'hi constitueix un departament de geografia el setembre del 1966, sorgeix una revista de geografia universitària el 1967, s'hi presenta una primera tesi doctoral de geografia el 1968 i s'inicia, per primera vegada a Espanya, una llicenciatura en geografia el 1969. Hi ha poc després, com és sabut, un desplegament d'universitats, fet que dona com a resultat l'aparició de diversos grups universitaris de geògrafs: hom començà els cursos de geografia a la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 1969 i poc després, els anys 1972-1973, a les futures universitats de Girona, Lleida i Tarragona. Era el vell somni, que ja abans hem apuntat, d'Eduard Fontserè i del mateix Pau Vila, expressat durant el primer quinquenni dels anys trenta —ens referim al desig de l'existència d'un grup universitari dedicat a l'ensenyament de la geografia i a la seva recerca—, fet realitat entre una trentena i una quarantena d'anys després.

D'una manera o altra, Pau Vila entrà en relació, al llarg del vuitè decenni, amb aquest professorat i alumnat universitaris. Una de les mostres més evidents d'aquests vincles ens la dona el que succeí amb la recerca que més interessà el nostre biografiat durant la gairebé vintena d'anys de retorn a la seva terra. Es tracta de l'estudi, ja indicat, al voltant del creixement i de les característiques que llavors presentava la ciutat de Barcelona, que de nou tornava a tenir l'actiu paper de capitalitat de Catalunya, amb notables modificacions en el seu interior, en la seva perifèria i en les àmplies franges de terres properes, amb la clara aparició i conformació d'una extensa àrea metropolitana. En aquest llarg i molt interessant treball, Pau Vila comptà amb l'ajut d'alguns geògrafs formats en els darrers anys del setè decenni i començament del vuitè, en especial de Lluís Casassas, que formava part, des del 1972, de l'esmentat departament de geografia de la Universitat de Barcelona.

Llavors, com ja hem assenyalat, Pau Vila col·laborà en el tercer volum de la *Geografia de Catalunya*; però el material aplegat i elaborat era tan extens que el nostre biografiat publicà, l'any 1974, un llibre que constituí una destacada i decisiva aportació a l'estudi de la història i la geografia urbana de la ciutat de Barcelona i de la seva recent expansió per les àrees properes (*Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*). Disset capítols d'aquesta obra foren preparats i redactats pel mateix Pau Vila i el divuitè, dedicat al segle xx, fou a càrrec del ja esmentat Lluís Casassas.

En el llibre que acabem d'esmentar, en definitiva l'última gran obra de Pau Vila dedicada a la geografia de Catalunya, hi ha un breu però excel·lent pròleg de Solé i Sabarís que val la pena llegir. El professor Solé considera el que representa

la vida i l'obra del nostre biografiat, amb una perspectiva de gairebé setanta-cinc anys d'esforç i treball. Evoca la coneixença personal que ell féu de Pau Vila durant el «suggestiu i atraient curset que donà, l'any 1927, al Centre Excursionista de Catalunya». Recorda altres activitats del nostre biografiat al llarg del tercer i quart decenni. Hi ha una allusió a la seva brillant executòria geogràfica per terres colombianes i veneçolanes. Després hi ha la referència als treballs dels anys propers, quan Pau Vila, ja de retorn a Catalunya, «s'engrescà en la comesa de l'estudi de l'evolució urbana de Barcelona, en la qual ha estat treballant més de deu anys». És ben adient el mot «engrescament», que es produí quan Pau Vila tenia més de vuitanta anys i que s'havia perllongat fins al 1974. A aquest esforç per la profundització en l'aplicació dels mètodes de la geografia urbana s'uneix el record de Raoul Blanchard, autor que ja hem esmentat anteriorment. Una última observació ens situa en les característiques que presentava llavors la geografia a la nostra ciutat, a mitjan vuitè decenni: en el camí de l'esdevenidor «començat de fressar per Pau Vila [...] que ha estat mestre de tots», apareix sortosament una nova generació que constitueix, segons jutja en aquells moments el professor Solé i Sabarís, «una escola geogràfica barcelonina». Estranyament i curiosa l'obra del nostre autor tenia, des d'aquest punt de vista, una inesperada continuïtat.

Mentrestant, Pau Vila mantenia també relacions amb aquelles institucions i grups interessats per les mateixes qüestions que a ell el preocupaven, com la Societat Catalana de Geografia i el Centre Excursionista de Catalunya —no oblidem la vella relació que al nostre país mantingueren l'excursionisme i els estudis geogràfics i cartogràfics. Pau Vila seguia essent un bon expositor —conferències, algunes classes, orientador en reunions— i un bon i suggestiu escriptor. Ja que alludim a les excel·lents virtuts del nostre biografiat, no volem pas oblidar el seu esplèndid do per a la conversa, sempre viva i estimulante. Quantes vegades hem recordat frases, paraules i actituds d'aquelles converses que havíem mantingut amb ell en aquell àtic que Pau Vila ocupava a la Diagonal!

No podríem pas acabar aquesta breu evocació dels anys passats a Barcelona pel nostre biografiat durant el setè i vuitè decenni, sense recordar que ell no havia oblidat pas la seva etapa anterior d'estada en terres sud-americanes, especialment a Veneçuela. Ja hem indicat —i fins i tot ho hem subratllat, amb unes paraules del seu fill Marc Aureli Vila— que durant alguns mesos del nostre hivern, Pau Vila s'escapava cap a aquell país, tan seu també, sense deixar de fer alguna volteta per l'Amèrica Central, en especial per Guatemala. Així mateix continuarà treballant en estudis que havia iniciat ja durant la seva llarga estada a Veneçuela i publicant-los. L'any 1975 es publicà a Caracas l'edició castellana del llibre que sobre Joan Orpí havia publicat a Barcelona el 1967. Molt poc abans de morir, Pau Vila va poder veure publicat el primer volum de les visites pastorals que el bisbe català Marià Martí havia efectuat durant el segle XVIII per terres després veneço-

lanes; el segon volum sortí l'any següent. Aquest estudi l'havia iniciat el nostre autor l'any 1975, quan ja havia arribat als noranta-quatre anys.

Bé podem dir que Pau Vila treballà amb delit fins poques setmanes abans de deixar-nos. Morí l'agost del 1980, quan ja havia complert els noranta-nou anys. Certament, no podem pas acabar aquesta semblança sense fer-ho d'una manera semblant a com l'hem començada: es tracta, sens dubte, d'una llarga vida i, com digué Montserrat Albet, «d'una vida plena».

LES LLIÇONS VITALS DE PAU VILA

Deixeu-nos subratllar ara, per acabar, algunes lliçons que es desprenen clarament de la personalitat i de les activitats del nostre biografiat. Ja hi hem alludit en diversos moments del nostre treball i fer-ho ara d'una manera més completa i ordenada ens pot servir per a concloure aquesta semblança.

En primer lloc, en considerar la vida de Pau Vila, ens trobem immediatament amb el seu singular afany per a formar-se i orientar-se, per a millorar en coneixements i experiències. És un autodidactisme que explica i reforça la personalitat del nostre autor. El lloable esforç en aquest sentit, que per si mateix és ja una lliçó per a nosaltres, es dobla amb una altra lliçó: adquirit el coneixement, Pau Vila sent la necessitat de transmetre'l. Això el converteix, com dèiem en començar aquesta semblança, en un ensenyant, no sols quan actua com a mestre o com a professor. En la conversa, en el transcurs de la vida corrent, ell és un ensenyant. Afavorit, a més, per positives circumstàncies personals, Pau Vila es converteix en un ensenyant excel·lent, tant en l'exposició oral com en l'escrita. Ho hem assenyalat i repetit diverses vegades: el nostre autor és un bon exemple en l'esforç i en la il·lusió respecte a la seva pròpia formació i també en la transmissió dels coneixements i experiències.

En segon lloc, el seu afany per a millorar representa el manteniment d'un extraordinari interès en la contínua millora de coneixements. Ho aconsegueix a través de nombroses lectures, en el desig d'observar el que fan els altres, en l'atracció per a conèixer determinats centres o institucions, de vegades en l'intent d'organitzar-ho ell mateix. De tot això, n'hem citat exemples quan exercia de mestre: observació dels pedagogs renovadors del propi país o de l'estranger (sempre sobresurt un nom, Claparède, en aquest cas); organització personal de l'Escola Horaciana, a Barcelona, o del Gimnasio Moderno, a Bogotà.

Altres exemples apareixen quan ja exercia de geògraf: el mestre destacat en geografia és Blanchard; poc després, ell publicà un llibre que mostra el seu afany de creació, l'estudi sobre la Cerdanya. Pau Vila té sempre consciència de les seves deficiències en una formació que, en l'inici i fins i tot en algunes fases de la seva evolució, fou irregular i no sempre completa i equilibrada. Quan escrigué el llibre so-

bre la Cerdanya cercà en les pàgines de geografia física l'ajut d'un geògraf format a l'escola francesa (Marcel Chevalier); quan en terres sud-americanes es trobà en uns nous ambients físics i humans i quan interessava assolir un bon i complet nivell en la seva formació geogràfica, efectuà l'esforç necessari (lectures, converses, excursions) i es basà en diversos especialistes, alguns dels quals hem citat, que col·laboraren en la solidesa dels seus coneixements i dels seus estudis. Llavors va aconseguir el necessari i adequat nivell per a formar un conjunt de deixebles i per a efectuar nombroses publicacions que permeten parlar de la construcció d'una veritable escola geogràfica durant els catorze anys de permanència a l'Instituto Pedagógico de Caracas. L'organització i direcció d'aquesta escola representà, sens dubte, la plenitud i la màxima expressió de la tasca educativa i científica del nostre biografiat.

La contemplació i la reflexió sobre la vida i les activitats professionals de Pau Vila ens han conduït a extreure'n unes possibles lliçons vitals. L'afany per a aconseguir una pròpia i adequada formació, per una banda, i el constant desig de millora, per l'altra, representen, ens sembla, unes qualitats ben dignes d'ésser destacades. Hi unirem encara aquesta actitud, també constant, d'ensenyament i comunicació, de posar-ho al servei dels altres.

Hem escrit «constant». Aquesta condició ens fa aparèixer una altra lliçó: la continuïtat en l'esforç i en la tasca. Tot això en una vida llarga, sovint amb circumstàncies no pas fàcils, de tant en tant amb sobtades i dures discontinuïtats. Recordem algunes d'aquestes circumstàncies adverses: l'ambient social de la joventut de Pau Vila, no pas fàcil; els nous ambients amb els quals pot topar, sense una adequada preparació (canvis socials, canvis professionals, canvis de països i societats); el brutal trencament vital a la fi de la Guerra Civil, allunyat a més de la seva família; la duresa d'unes necessàries adaptacions, al llarg d'una no pas curta vida, en terres pròpies i en terres alienes. I malgrat tot, apareix sempre, de manera sorprenent, el manteniment d'una continuïtat en l'esforç i en la il·lusió del treball.

De vegades, les dificultats procedien de l'exigència personal, que imposava continuar. Així apareix ja en les seves primeres activitats com a mestre, segons ell mateix ens ha dit: «tenia una classe de nois de set a nou anys, xicots de carrer, entremaliats [...], tenia classes al vespre, per a la gent gran [...]. A les nits, a soles, bo i preparant les lliçons de l'endemà, a voltes plorava». Qui aporta aquesta informació, Montserrat Albet, comenta i conclou: «Però la il·lusió i el vigor vital [...] el feien tirar sempre endavant.»

Nombroses dificultats i circumstàncies adverses de tota mena es van presentant al llarg de la vida i de les activitats de Pau Vila. En recordarem tan sols una, gairebé mig segle després de les seves primeres activitats professionals, quan el nostre biografiat aconsegueix aviat una veritable plenitud del seu treball, com a organitzador pedagògic, com a ensenyant i com a investigador. Estem en els pri-

mers anys de les seves activitats a Caracas, com a professor a l'Institut Pedagògic. Topà amb un alumnat que no estava pas preparat ni desitjava efectuar l'esforç que Pau Vila exigia, d'acord amb el propi interès i l'afany que ell posava en el seu treball. Un grup d'estudiants arribà a demanar «la destitución como catedrático del curso y como jefe del Departamento de Ciencias Sociales» del nostre biografiat. Més endavant, hi haurà alguns conflictes amb professors del departament esmentat (vegeu Foghin, 2004, p. 85-91).

Aquestes situacions no eren pas de fàcil resolució, especialment al començament de la seva estada a Veneçuela, quan Pau Vila no havia aconseguit encara el prestigi que com a sòlid i fins i tot excepcional professor assolirà més endavant: ell podia ésser presentat simplement com un estranger, que no coneixia pas les característiques de l'ambient veneçolà i que xocava clarament amb algunes actituds pedagògiques que podien ésser considerades normals. Pau Vila respongué al possible desconcert personal, amb tenacitat i renovat esforç i entusiasme. Suposem que, en definitiva, es refermà en la idea que l'estudiant, el bon estudiant s'entén, devia respondre amb la mateixa il·lusió i el mateix treball que el professor aplicava a la seva activitat.

Sigui com sigui, fa la impressió que cap moment de dificultats, de vegades d'un cúmul de dificultats, va trencar la continuïtat en les tasques de Pau Vila. Aquest manteniment de les activitats representava també la permanència de les característiques que hem anat exposant en aquest mateix apartat. Continuava també, és clar, la curiositat per a captar i aprendre nous fets i nous coneixements. Malgrat que els anys començaven a pesar, la contínua curiositat era encara, com abans dèiem, l'origen d'un cert rejoeniment. A més d'aquesta continuïtat, una altra característica i una altra lliçó es desprèn encara de les activitats del nostre autor. És el que podem dir-ne l'eficàcia social de la seva labor i de les seves ensenyances.

El fet que acabem d'assenyalar era resultat, sens dubte, de l'encert en la transmissió dels coneixements i de la continuïtat en aquesta línia. Són característiques que hem anat subratllant en les dues o tres pàgines precedents. És el reconeixement dels bons resultats aconseguits freqüentment en nombroses persones —i especialment en algunes— que foren estudiants amb el nostre biografiat. N'hem donat bons exemples en diverses citacions fetes al llarg d'aquesta semblança. Podríem recordar també, d'altra banda, les nombroses distincions personals que Pau Vila rebé al llarg de la seva vida, especialment en l'última trentena d'anys i en particular a Veneçuela i a Catalunya, a partir d'institucions polítiques, culturals i universitàries. Aquest fet constitueix una bona mostra, sens dubte, del que en podríem dir el ressò social de la seva tasca. És curiós indicar també que en determinades circumstàncies, com per exemple durant la transició social i política que a Catalunya hi hagué en el vuitè decenni del segle passat, l'últim en la vida de Pau

Vila, tornen a aparèixer problemes i estudis que ell havia plantejat i treballat en èpoques anteriors, ja ben allunyades. Ho subratllen amb encert al final de llur excel·lent publicació J. Nogué i M. D. Garcia Ramon: llavors «la geografia catalana va redescobrir dues facetes de l'obra de Pau Vila: ens referim al tema de l'ordenament del territori i al paper de la geografia a l'escola» (vegeu Nogué i Garcia Ramon, 1997).

El mot que ben merescudament se li dóna de *mestre té*, en el cas de Pau Vila, un sentit ben ple i rotund. És mestre per les lliçons que ha fet com a ensenyant, com a mestre d'escola i com a professor, en el curs de la seva llarga vida professional. Però és mestre també, d'acord amb el que acabem d'expressar precisament en les darreres pàgines d'aquesta semblança, per les nombroses i diverses lliçons personals i vitals que ens ha donat, d'una manera o altra, al llarg de tota la seva extensa vida.

ORIENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA

Indiquem els diversos articles i llibres dedicats a l'anàlisi de la vida i obra de Pau Vila i afegim tres estudis de conjunt de la geografia a Catalunya durant el segle xx i uns articles dedicats a dos geògrafs catalans contemporanis per permetre un millor emmarcament de la tasca del nostre autor. En les obres collectives indiquem aquells diversos autors o autores que analitzen diferents aspectes del nostre biografat i que han estat expressament citats al llarg d'aquesta semblança. Indiquem també, i ho assenyallem expressament, aquells treballs que contenen una llista bibliogràfica i una citació completa de les obres de Pau Vila, que en el nostre text estan indicades sols breument amb el seu títol o amb una referència al seu contingut.

CASASSAS, Lluís (1979). «Pau Vila en l'evolució de la geografia catalana». A: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 5-24. [Pròleg]

— (1981). «De la bibliografia de Pau Vila a partir de l'any 1925». *Revista de Geografia* [Universitat de Barcelona], vol. xv, p. 121-135. [Llista bibliogràfica comentada]

FOGHIN, Sergio (1991). «Pablo Vila Dinarès, hito fundamental en el estudio de la geografía venezolana». *Tiempo y Espacio* [Caracas], núm. 8, p. 75-89.

— (2004). *Pablo Vila, pedagogo de la geografía de Venezuela*. Caracas: Universidad Pedagógica Experimental Libertador. [Conté una extensa informació professional i textos de diversos autors (Gustavo Santos, especialment Rubén Carpio, citats en aquesta semblança)]

IGLÉSIES, Josep (1981). *Pau Vila*. Barcelona: Dalmau.

LLUCH, Enric (1980). *Qui és Pau Vila i quines coses ha fet?* Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

- NADAL, Francesc (1991). «El pensament geogràfic a la Catalunya contemporània fins als anys quaranta». A: *Primer Congrés Català de Geografia*. Vol. II. Societat Catalana de Geografia, p. 5-20.
- NELLO, Oriol (1984). «El lloc de *La Cerdanya* en l'obra de Pau Vila i l'evolució dels estudis geogràfics a Catalunya». A: VILA, Pau. *La Cerdanya*. 2a ed. Barcelona: Empúries, p. 7-14.
- NOGUÉ, Joan; GARCIA RAMON, M. Dolors (1997). «Vida i obra de Pau Vila i Dinars (1881-1980)». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. XLV, p. 31-44. [Conté una llista bibliogràfica. Aquest article parteix del treball publicat pels mateixos autors a *Geographers: Bio-Bibliographical Studies*, núm. 13 (1991), p. 133-140]
- PALMADA, Anna (1997). «L'aportació del mestre Pere Blasi i Maranges a la idea de Catalunya». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, vol. XLV, p. 15-30.
- ROVIRA, Bru (1989). *Pau Vila: he viscut! Biografia oral*. Barcelona: La Campana.
- SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (1975). *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc-Martin. [Conté articles de Montserrat Albet, Rubén Carpio, Manuel Fornaguera, Montserrat Galera (amb la llista bibliogràfica més extensa i completa), Alexandre Galí, Virginia Gutiérrez de Pinedo, Agustí Lledós, Salvador Miralda i Gustavo Santos (tots ells citats al llarg d'aquesta semblança), amb textos que apareixen de la pàgina 7 a la 85 de l'obra citada]
- SOLÉ I SABARÍS, Lluís (1974). «Pròleg». A: VILA, Pau; CASASSAS, Lluís. *Barcelona i la seva rogalia al llarg dels temps*. Barcelona: Aedos, p. 7-11.
- VILA, Marc Aureli (1981). «La tasca geogràfica de Pau Vila a Amèrica». *Revista de Geografia* [Universitat de Barcelona], vol. xv, p. 25-34. [Llista bibliogràfica comentada, amb la citació de les últimes publicacions de Pau Vila]
- VILÀ-VALENTÍ, Joan (1981). «El camí de Pau Vila cap a la geografia». *Revista de Geografia* [Universitat de Barcelona], vol. xv, p. 5-24.
- (1988). «Miquel Santaló, geògraf». *Revista de Girona* [Diputació de Girona], any xxxiv, núm. 127, p. 28-33.
- (2002). «Geografia». A: Lluís, Pere [coord.]. *Les idees i els dies: Un segle de filosofia i ciències socials als Països Catalans*. Barcelona: Proa: Institut d'Estudis Catalans, p. 125-168.

SEMBLANCES

Títols publicats

- [1] Manuel RIBAS I PIERA, *Josep Puig i Cadafalch, cofundador i membre il·lustre de l'IEC* (1996)
- [2] Josep M. CAMARASA, *Ramon Turró, un modernista al laboratori* (1997)
- [3] Josep CARRERAS, *August Pi i Sunyer: Semblança biogràfica* (1998)
- [4] Manuel SUBIRÀ, *Pere Domingo: Semblança biogràfica* (1998)
- [5] Albert BALCELLS, *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans* (1998)
- [6] Oriol CASASSAS, *Miquel A. Fargas i Roca i els nous horitzons* (1999)
- [7] Xavier BARRAL, *Josep Pijoan: Del salvament del patrimoni artístic català a la història general de l'art* (1999)
- [8] M. Àngels Anglada i d'Abadal: *Sessió en memòria* (1999)
- [9] Eulàlia DURAN, *Agustí Duran i Sanpere: Semblança biogràfica* (2000)
- [10] Francesc FONTBONA, *Joaquim Folch i Torres: Semblança biogràfica* (2000)
- [11] Jordi SALES, *Jaume Serra i Hünter: Semblança biogràfica* (2000)
- [12] Carles MIRALLES i Anscari M. MUNDÓ, *Lluís Nicolau d'Olwer: Semblança biogràfica* (2000)
- [13] Josep M. FONT, *Guillem M. de Brocà: Semblança biogràfica* (2000)
- [14] Oriol de BOLÒS, *Pius Font i Quer: Semblança biogràfica* (2000)
- [15] Antoni ROCA, *Esteve Terradas i Illa: Semblança biogràfica* (2000)
- [16] Joan VENY, *Antoni M. Alcover i Sureda: Semblança biogràfica* (2000)
- [17] Pere LLUÍS FONT, *Joaquim Carreras i Artau: Semblança biogràfica* (2000)
- [18] *Enric Casassas i Simó: Sessió en memòria* (2000)
- [19] David SERRAT, *Lluís Solé i Sabarís: Semblança biogràfica* (2000)
- [20] *Ramon Aramon i Serra: Sessió en memòria* (2001)
- [21] Antoni SERRA I RAMONEDA, *Joan Sardà i Dexeus: Semblança biogràfica* (2001)
- [22] Aina MOLL, *Francesc de Borja Moll: Semblança biogràfica* (2001)
- [23] *Josep Roca-Pons: Sessió en memòria* (2001)
- [24] Josep ENRIC LLEBOT, *Eduard Fontserè i Riba: Semblança biogràfica* (2002)
- [25] Carles MIRALLES, *Lluís Segalà i Estalella: Semblança biogràfica* (2002)
- [26] Albert BALCELLS, *Ramon d'Alòs-Moner i de Dou: Semblança biogràfica* (2003)
- [27] Jaume CABRÉ, *L'ocellot sinistre: Semblança biogràfica d'Àngel Guimerà* (2003)
- [28] Pere LLUÍS FONT, *Eusebi Colomer i Pous: Semblança biogràfica* (2003)
- [29] Ricard GUERRERO, *Josep Alsina i Bofill, amor a la professió, amor a la llengua, amor al país: Semblança biogràfica de Josep Alsina i Bofill* (2003)
- [30] M. Teresa FERRER, *Joaquim Miret i Sans: Semblança biogràfica* (2003)
- [31] Josep M. MAS I SOLENCH, *Ferran Valls i Taberner: Semblança biogràfica* (2004)
- [32] Oriol CASASSAS, *Josep Trueta i Raspall, el símbol: Semblança biogràfica de Josep Trueta i Raspall* (2004)
- [33] Salvador REGUANT, *Josep Ramon Bataller i Calatayud: Semblança biogràfica* (2004)
- [34] *Marià Villangómez: Sessió en memòria* (2004)
- [35] Carles A. GASÒLIBA, *Ramon Trias Fargas: Semblança biogràfica* (2004)
- [36] *Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de Marines i boscatges: (1903-2003)* (2005)
- [37] Manuel CASTELLET, *Josep Teixidor i Batlle: Semblança biogràfica* (2005)

- [38] Carles MIRALLES, «*Un xic exòtic i desorientat*»: *Semblança de Joan Maragall l'últim any de la seva vida* (2005)
- [39] Ramon Margalef: *Sessió en memòria* (2005)
- [40] Eva SERRA, *Ferran de Sagarra i de Siscar: Semblança biogràfica* (2005)
- [41] Josep MASSOT, *Jordi Rubió i Balaguer: Semblança biogràfica* (2005)
- [42] Joan VILÀ-VALENTÍ, *Pau Vila i Dinarès: Semblança biogràfica* (2006)